

III. РАЦІОНАЛЬНЕ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ ТА ОХОРОНА ДОВКІЛЛЯ

УДК 502.753

DOI: 10.5281/zenodo.4482047

В. В. Вертель

ORCID ID 0000-0002-7662-7585

vertelvladislav@gmail.com,

А. І. Статива

astat70@ukr.net

ПЕРСПЕКТИВНИЙ ЗАПОВІДНИЙ ОБ'ЄКТ МІСЦЕВОГО ЗНАЧЕННЯ СУМЩИНИ – БОТАНІЧНИЙ ЗАКАЗНИК «КРУТИЙ ЯР»

Вертель В. В.¹, Статива А. І.² Перспективний заповідний об'єкт місцевого значення Сумщини – ботанічний заказник «Крутий яр». – Природничі науки. – 2020. – 17: 70–76.

¹ Природний заповідник «Михайлівська цілина».

² Синівський професійний аграрний ліцей.

У статті подано характеристику природних комплексів балкової системи, що знаходиться у Липоводолинському адміністративному районі Сумської області. Визначена доцільність надання зазначеній території статусу об'єкта природно-заповідного фонду місцевого значення – ботанічного заказника «Крутий яр» та запропоновано природоохоронний режим його території.

Ключові слова: ботанічний заказник, охорона природи, флора, Липоводолинський район.

Vertel V. V.¹, Statyva A. I.² Advanced nature reserve object of Sumy local significance. – Prirodniči nauki. – 2020. – 17: 70–76.

¹ Nature reserve «Mykhaylivska tsilyna»

² Synivsk qualified agrarian lyceum.

In the article the characteristics of gill ecosystems is presented, which is situated in Lypova Dolyna administrative area of Sumy region. The practicability of the designation for object of nature-reserved fund of local significance – botanical reserve «Krutyi Yar» was identified and the nature protection process of its territory was suggested.

Key words: botanical reserve, environmental protection, Lypova Dolyna administrative area, Sumy region.

Вступ. Не зважаючи на певний відсоток територій та об'єктів природно-заповідного фонду (далі – ПЗФ), держава щодня втрачає степ як елемент ландшафту та генофонд унікальної флори та фауни. Розширення мережі природно-заповідних територій України взагалі та Сумщини зокрема, де

відсутні великі за площею природні масиви, мусить відбуватися в першу чергу за рахунок степових біотопів. З метою збільшення кількості об'єктів ПЗФ Сумської області та збереження в природному стані типових для Лісостепової ландшафтної зони природних комплексів з усією сукупністю їх компонентів пропонується оголосити урочище Крутий яр об'єктом ПЗФ місцевого значення – ботанічним заказником.

Матеріали та методи досліджень. Матеріалом для даної роботи послуговували результати польових досліджень авторів з 2015 по 2019 роки [7].

Відповідно до фізико-географічного районування об'єкт знаходиться в межах Північно-Полтавської підвищеної області Лівобережно-Дніпровської лісостепової провінції Лісостепової зони Східноєвропейської рівнини. За схемою фізико-географічного районування Сумського Придніпров'я вона входить до складу Псельсько-Хорольського району Роменсько-Конотопського округу Лівобережно-Дніпровської провінції [4]. Відповідно до геоботанічного районування об'єкт перебуває в межах Роменсько-Полтавського округу Лівобережно-Придніпровської підпровінції Східно-Європейської провінції Європейсько-Сибірської лісостепової області [1]. Відповідно до зоогеографічного районування об'єкт знаходиться в межах Лівобережної підділянки ділянки Східно-Європейського листяного лісу та лісостепу району Мішаного, листяного лісу та лісостепу Східно-Європейського округу Європейсько-Західно-Сибірської провінції Бореальної Європейсько-Сибірської підобласті Палеоарктичної області.

Мета статті – надати інформацію про біологічне різноманіття та соціологічну цінність потенційного об'єкта ПЗФ – ботанічного заказника «Крутий яр», а також запропонувати природоохоронний режим цієї території. Отримані матеріали можуть бути використані спеціалізованими проектними та науковими установами при науковому обґрунтуванні та розробці проекту створення природоохоронної території.

Результати та їх обговорення. Відомості про місцезнаходження та розміри об'єкта. Урочище, що за місцевим топонімом має назву Крутий узвіз або Крутий яр, розташоване між селами Веселе, Галаївець, Легуші та Чирвине Калінінської сільської ради в межах Липоводолинського адміністративного району Сумської області. Географічні координати: широта – 50°33' N, довгота – 33°54' E (рис. 1). Орієнтована площа – близько 143,7 га (рис. 2).

Обґрунтування необхідності створення об'єкта ПЗФ. На сьогодні ступінь розораності земель Липоводолинського району становить 62,82 %, а площа заповідних територій – 392,77 га, що складає 0,44 % від його загальної площі [6]. Отже, це один із найнижчих «показників заповідності» в Сумській області. Але його можна виправити, адже Законом України «Про основні

засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» [2] та «Державною стратегією регіонального розвитку на період до 2021 року» передбачено збільшення та розширення площі територій та об'єктів ПЗФ. Тож із метою вирішення зазначених завдань та для збереження в природному стані території пропонується розгляд питання щодо оголошення цієї місцевості заказником місцевого значення.

Рис. 1. Місце розташування перспективного для заповідання об'єкта.

Рис. 2. Карта конфігурації межі та площі перспективного заказника.

Указана територія насамперед призначається для збереження рослинних угруповань, популяцій рідкісних видів рослин та природних комплексів, типових для зазначеного регіону, тому цьому об'єкту пропонуємо визначити тип – ботанічного. Пропонований варіант конфігурації меж і площі, а також категорії та типу перспективного об'єкта ПЗФ є науково обґрунтованим та оптимальним.

Оголошення ботанічного заказника має велике значення для збереження біорізноманіття не тільки на багатьох рівнях організації (видовому, популяційному, фітоценотичному, екосистемному), а також і на різних територіальних рівнях (регіональному, державному, міжнародному). Оголошення цієї території об'єктом ПЗФ буде сприяти: збереженню в природному стані ландшафтів, типових для Лісостепової частини Сумської області зокрема та Лівобережжя України загалом та покращенню умов існування низки видів рослин і тварин, у тому числі рідкісних та зникаючих видів, уникненню негативних наслідків, пов'язаних із дією антропогенних факторів та поліпшенню екологічного стану території. Крім того, створення природоохоронної території сприятиме проведенню і розвитку різнопрофільних стаціонарних та інших наукових досліджень, підвищенню ефективності проведення практичних заходів, спрямованих на забезпечення, охорони і збільшення чисельності рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин.

Створення зазначеного об'єкта ПЗФ відповідає основним положенням національного та міжнародного законодавства щодо збереження біорізноманіття. Назву природоохоронному об'єкту ми пропонуємо надати відповідно до місцевого топоніма – Крутий яр.

Характеристика природоохоронної, наукової та іншої цінності. Перспективний для заповідання об'єкт являє собою балковий комплекс із типовим для зазначеного району рельєфом території. Основний тип місцевості – схили балки з сильно еродованими звичайними чорноземами, де на крутих схилах у місцях близького залягання ґрунтових вод проявляються зсувні процеси.

У рослинному покриві домінують лучно-степові фітоценози. До основних домінантів (шавлії (*Salvia* spp.), пирій середній (*Agropirum intermedium* (Host) P. Beauv.), підмаренник справжній (*Galium verum* L.), куничник наземний (*Calamagrostis epigelos* (L.) Roth.), осока рання (*Carex praecox* Schreb.). Домішується посухостійке різнотрав'я (лядвенець рогатий (*Lotus corniculatus* L.), конюшина альпійська (*Trifolium alpestre* L.), полин австрійський (*Artemisia austriaca* Jacq.), тонконоги (*Poa* spp.). Деревна рослинність представлена поодинокими рослинами дикої груші (*Pyrus communis* L.).

На вказаній ділянці зростає низка видів рослин, що занесені до III видання Червоної книги України (далі – ЧКУ) [8]: сон лучний (*Pulsatilla pratensis* (L., Mill.), астрагал шерстистоквітковий (*Astragalus dasyanthus* Pall.), брандушка різнобарвна (*Bulbocodium vercolor* (Ker Gawl.) Spreng.), ковила пірчаста (*Stipa pinnata* L.), ковила волосиста (*Stipa capillata* L.), рябчик руський (*Fritillaria ruthenica* Wikstr.), півники угорські (*Iris hungarica* Waldst.& Kit.), горицвіт весняний (*Adonis vernalis* L.) та 5 видів уключених до Переліку видів рослин, тварин і грибів, що підлягають особливій охороні на території Сумської області (далі – Список регіонально рідкісних видів). Це гострокільник волосистий (*Oxytropis pilosa* (L.) DC), гіацинтик блідий (*Hyacinthella leucophaea* (R. Koch.), анемона лісова (*Anemone silvestris* L.), шолудивник Кауфмана (*Pedicularis kaufmanni* Rinzg.) та волошка сумська (*Centaurea sumensis* Kalen.).

На території перспективного об'єкта ПЗФ або в безпосередній близькості від неї відмічено ряд видів тварин, занесених до охоронних списків різних рівнів. Їх представляють: сліпак звичайний (*Spalax microphthalmus* Güld.) – Європейський Червоний список; вусач земляний хрестоносець (*Dorcadion equestre* Laxm.), канюк степовий (*Buteo rufinus* Cretz.), сорокопуд сирій (*Lanius excubitor* L.), хом'як звичайний (*Cricetus cricetus* L.) – ЧКУ [9]; сорокопуд чорнолобий (*Lanius minor*), вівсянка садова (*Emberiza hortulana* L.) – Список регіонально рідкісних видів.

Природоохоронний режим. З метою забезпечення виконання об'єктом заповідання основних завдань зі збереження та охорони природних об'єктів і комплексів у межах планованого ботанічного заказника, відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» [3], пропонується заборонити: збір рослин та грибів, що занесені до ЧКУ, Списку регіонально рідкісних видів, їх квітів, плодів, стебел, кореневищ; інтродукція нових видів рослин та тварин без відповідних узгоджених в установленому порядку обґрунтувань наукових закладів та погодження з Департаментом захисту довкілля та енергетики Сумської обласної державної адміністрації (далі – Департамент); всі види рубок; самовільні рубки та пошкодження дерев і чагарників; заготівля другорядних лісових матеріалів; турбування, знищення та відлов всіх видів птахів і тварин, пошкодження їх гнізд та інших жител, збирання яєць та пуху; мисливство; самовільне використання чи надання земельних ділянок для інших потреб, будь-яке будівництво споруд; геологорозвідувальні роботи та розробка всіх видів корисних копалин; порушення ґрунтового покриву; засмічення та забруднення території; складування будь-яких матеріалів; зберігання на території та в 2-х кілометровій зоні навкруги всіх видів отрутохімкатів; влаштування літніх

таборів сільськогосподарських тварин та пташників; пересування та стоянка всіх видів транспорту поза межами доріг загального користування; випалювання сухої рослинності; розведення вогнищ, встановлення наметів – поза межами місць, спеціально відведених для цього;

Необхідно дозволити: заготівлю лікарських та інших рослин, їх квітів, стебел, кореневищ, ягід та плодів, а також грибів в порядку загального користування; регульоване сінокосіння та випас худоби; проведення протипожежних заходів; прохід або проїзд гужовим транспортом через територію Заказника; організацію землекористувачем екологічних стежок, спеціально відведених місць короткострокового відпочинку населення – за погодженням з Департаментом; рекреаційне використання території населенням в частині відпочинку, а з розведенням вогнищ та встановленням наметів – у спеціально відведених місцях короткострокового відпочинку населення; проведення науково-дослідних робіт; використання території в освітньо-виховних цілях, проведення екскурсій, семінарів тощо.

Обов'язки щодо охорони та дотриманню заповідного режиму пропонуємо покласти на землекористувача. Виконавчі органи місцевого самоврядування повинні сприяти охороні й збереженню заповідної території.

Висновок. Отже, зазначена територія репрезентує типовий для Лівобережного Лісостепу України загалом та Липоводолинського району зокрема, ландшафтний комплекс із лучно-степовим фітоценозом, що має важливе природоохоронне, наукове, освітнє та рекреаційне значення. Балковий комплекс відносно добре збережений та є осередком існування значної кількості різноманітних рослин та тварин із різним охоронним статусом (міжнародного та регіонального рівнів). Збереження й охорона цієї ділянки є важливим кроком у напрямку поліпшення кількісних та якісних показників ПЗФ області, розбудови екологічної мережі, а також забезпечення сталого, довготривалого та ефективного користування природними комплексами цієї території. Крім того, створення природоохоронного об'єкта дасть змогу надавати низку екосистемних послуг, а саме: регулювання (кліматичних умов, ґрунтів, запилення рослин), культурних та соціальних послуг (рекреації та духовного збагачення, наукові, освітні, виховні), а також послуги підтримання екосистем.

Створення ботанічного заказника місцевого значення буде важливим кроком у реалізації вимог низки міжнародних конвенцій та угод, а саме: Європейської ландшафтної конвенції, «Хустайської декларації про степи Європи», «Смоленської декларації по степах», Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція) та ін.

Список використаних джерел

1. Геоботаничне районування Української РСР / Т. Л. Андрієнко та ін. К.: Наук. думка, 1977. 302 с.
2. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Закон України від 28 лют. 2019 № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2697-19> (дата звернення: 15.10.2020).
3. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 06 чер. 1992 № 2456-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/2456-12> (дата звернення: 15.10.2020).
4. Нешатаев Б. Н., Корнус А. А., Шульга В. П. Региональные природно-территориальные комплексы Сумского Приднепровья // Наукові записки СумДПУ ім. А. С. Макаренка. Екологія і раціональне природокористування. Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2005. С. 10–31.
5. Андрієнко Т. Л., Перегрим М. М. Офіційні переліки регіонально рідкісних рослин адміністративних територій України (довідкове видання). Київ: Альтерпрес, 2012. 148 с.
6. Природно-заповідний фонд Сумської області: Атлас-довідник / Р. В. Бойченко та ін. Київ: ТОВ «Українська Картографічна Група», 2019. 96 с.
7. Статива А. І. Раритетні види рослин басейну річки Грунь // Актуальні проблеми дослідження довкілля. Збірник наукових праць : мат. VI Міжнародної наукової конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження академіка Г. М. Висоцького, 20–23 травня 2015 р., м. Суми). Т. 1. Суми: СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. С. 120–123.
8. Червона книга України. Рослинний світ. За ред. Я. П. Дідуха. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 900 с.
9. Червона книга України. Тваринний світ. За ред. І. А. Акімова. Київ: Глобалконсалтинг, 2009. 600 с.